

DOI: 10.5604/01.3001.0054.4380

Andrzej Szczepański

Collegium Witelona Uczelnia Państwowa
Wydział Nauk Społecznych i Humanistycznych
e-mail: andrzej.szczepanski@collegiumwitelona.pl
ORCID: 0000-0003-0632-1713

Pojęcie bezpieczeństwa i jego typologia – próba systematyzacji

STRESZCZENIE

Zasadniczym celem powstania niniejszego artykułu było podjęcie próby usystematyzowania koncepcji definicyjnych kategorii „bezpieczeństwo” i przedstawienie jego typologii. Dokonano eksplanacji najważniejszych ujęć teoretycznych, w tym rodzajów bezpieczeństwa i przedstawiono determinanty je warunkujące. Wykorzystano m.in. następujące metody badawcze: komparatystyczną i badania dokumentów, przy zastosowaniu krytyki piśmiennictwa i analizy źródeł jako przykładowych technik badawczych.

Słowa kluczowe: bezpieczeństwo, typologia bezpieczeństwa, zagrożenia bezpieczeństwa.

Wprowadzenie

Bezpieczeństwo w potocznym rozumieniu¹ określane jest jako brak zagrożeń². W dyskursie naukowym wskazuje się na wieloznaczność i złożoność zagadnienia, będącego przedmiotem zainteresowania wielu dyscyplin, m.in. nauk o bezpieczeństwie³, nauk o polityce, socjologii,

¹ J. Zięba, *O tożsamości nauk o bezpieczeństwie*, „Zeszyty Naukowe Akademii Obrony Narodowej” 2012, nr 1 (86) 2012, s. 7.

² Za Tomaszem Kaczmarczykiem i Anną Bogucką przyjęto, że termin „zagrożenie” oznacza stan lub sytuację, w której komuś zagraża niebezpieczeństwo i gdy czuje się zagrożony. Zagrożenia mogą być rozpatrywane w znaczeniu węższym (w sytuacji gdy podmiot jest świadomy obecności zagrożeń) i szerszym (w przypadku braku tej wiedzy). Ponadto „zagrożenie często wiąże się z jego subiektywnym i obiektywnym odczuwaniem. Stan ten obejmuje każdego człowieka, a także instytucje, a w zasadzie ludzi, którzy w nich pracują i odpowiadają w większym bądź mniejszym zakresie za bezpieczeństwo”. T. Kaczmarczyk, A. Bogucka, *Współczesne zagrożenia bezpieczeństwa państwa*, „Zeszyty Naukowe Pro Publico Bono” 2022, nr 1 (1), s. 153.

³ Na mocy rozporządzenia Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 8 sierpnia 2011 r. w sprawie obszarów wiedzy, dziedzin nauki i sztuki oraz dyscyplin naukowych i artystycznych nauki o bezpieczeństwie zostały wyodrębnione jako jedna z dyscyplin w ramach nauk społecznych. W literaturze

nauk prawnych, historii i psychologii. Każda z wymienionych dziedzin wiedzy odmiennie rozpatruje wskazaną kategorię, jej zakres, rodzaje i obszar badawczy, koncentrując uwagę na różnych aspektach zjawiska. W konsekwencji w literaturze przedmiotu występuje bogata oferta eksplanacyjna analizowanego pojęcia i jego typologii.

Nadrzędnym celem powstania niniejszego artykułu było podjęcie próby usystematyzowania koncepcji definicyjnych bezpieczeństwa, a także przedstawienie jego podziału i wybranych rodzajów. Wśród bogatej oferty metod badawczych wykorzystano m.in. komparatystyczną i badania dokumentów, przy zastosowaniu krytyki piśmiennictwa i analizy źródeł jako przykładowych technik badawczych.

1. Definicje bezpieczeństwa

Dokonując analizy leksykalnej pojęcia „bezpieczeństwo”, celowym wydaje się odwołanie do *Wielkiego słownika języka polskiego PAN*, który wyjaśnia wskazane pojęcie w trzech znaczeniach: stanu, poczucia i służb. W pierwszym przypadku bezpieczeństwem będzie: „stan, w którym w razie zagrożenia powinno zadziałać coś, co ma mu zapobiec, a sytuacje, w których może wydarzyć się coś złego, są mało prawdopodobne”. W drugim – „przeświadczenie, że w danych okolicznościach są warunki, dzięki którym mówiący nie odczuwa żadnego zagrożenia”, a w trzecim – „specjalne służby w państwach totalitarnych, które oficjalnie strzegą publicznego bezpieczeństwa, a w istocie terroryzują społeczeństwo, zwalczają opozycję oraz chronią władzę i panujący ustrój”⁴. Z kolei według *Słownika terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego* termin bezpieczeństwo oznacza „stan, który daje poczucie pewności i gwarancje jego zachowania oraz szanse na doskonalenie”⁵. W *Nowym słowniku języka polskiego* bezpieczeństwo przedstawiane jest natomiast jako „stan niezagrożenia, spokoju”⁶.

Wśród definicji anglojęzycznych bezpieczeństwem określa się m.in. „stan lub poczucie bezpieczeństwa i bycie wolnym od zagrożeń”⁷ i „stan, w którym kontrolowane są zagrożenia i warunki prowadzące do szkód fizycznych, psychicznych lub materialnych w celu zachowania zdrowia i pomyślności jednostek i społeczności. Jest niezbędnym zasobem codziennego życia, potrzebnym jednostkom i społecznościom do realizacji ich aspiracji”⁸. Wskazuje się je ponadto jako „identyczne z pewnością i oznaczające brak zagrożenia albo ochronę przed nim”⁹.

przedmiotu panowało wówczas przekonanie, że w istotnej części nauki o bezpieczeństwie stanowią spuściznę nauk wojskowych i nauk o stosunkach międzynarodowych. E. Pogorzała, *Status dyscypliny „nauki o bezpieczeństwie” a wyzwania nauczania przedmiotów metodologicznych – wstępny zarys problemu*, „Polityka i Społeczeństwo” 2023, nr 1(21), s. 248–249.

⁴ *Wielki słownik języka polskiego*, <https://wsjp.pl/haslo/podglad/83399/bezpieczenstwo>, dostęp: 28.12.2023 r.

⁵ *Słownik terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego*, W. Łepkowski (red.), Akademia Obrony Narodowej, Warszawa 2009, s. 13.

⁶ *Nowy słownik języka polskiego*, E. Sobol (red.), Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2002, s. 46.

⁷ *Oxford Wordpower*, red. J. Philips, Oxford University Press, Oxford New York 2000, s. 681.

⁸ *Definition of the concept of safety*, Institut national de santé publique du Québec, <https://www.inspq.qc.ca/en/quebec-collaborating-centre-safety-promotion-and-injury-prevention/definition-concept-safety>, dostęp: 20.12.2023 r.

⁹ *A dictionary of social studiem*, red. J. Gould, W. L. Kolb, Travistoc Publications, London 1964, s. 629.

Jednocześnie najbardziej ogólną definicją bezpieczeństwa jest zaproponowana przez Daniela Lenera, który stwierdził, że „w najbardziej dosłownym znaczeniu bezpieczeństwo jest właściwie identyczne z pewnością i oznacza brak zagrożenia fizycznego albo ochronę przed nim”¹⁰.

W polskiej literaturze przedmiotu panuje przekonanie, że pojęcie bezpieczeństwo pochodzi od łacińskiego terminu *sine cura (securitas)*, tłumaczonego jako „bez pieczy”¹¹ i oznacza stan spokoju, pewności, zabezpieczenia i jego poczucia, a także ochronę przed niebezpieczeństwem i brak zagrożenia¹². Zdaniem Jerzego Zięby obejmuje ono również zaspokojenie następujących potrzeb: istnienia, przetrwania, pewności rozwoju, całości, tożsamości, posiadania i niezależności¹³. Jest ponadto potrzebą podmiotową różnego rodzaju uczestników, zarówno poszczególnych jednostek, wielkich grup społecznych (w tym m.in. narodów, państw, społeczeństw i systemów międzynarodowych), jak również reprezentujących je instytucji. Potrzeba bezpieczeństwa ma charakter egzystencjalny i niezbywalny (naczelny)¹⁴, dlatego jej deficyt powoduje niepokój i poczucie zagrożenia. Z tego względu poszczególne podmioty podejmują próby wpływania na otoczenie w celu wyeliminowania lub ograniczenia niebezpieczeństw i tym samym usunięcia własnych obaw, lęków, niepokoi i niepewności. Działania te mogą mieć charakter wewnętrzny lub zewnętrzny, co umożliwia zdefiniowanie dwóch elementarnych aspektów bezpieczeństwa: wewnętrznego (związanego z zapewnieniem harmonijności i stabilności jednostki i/lub podmiotu zbiorowego) oraz zewnętrznego (oznaczającego brak zagrożenia ze strony innych podmiotów). Bezpieczeństwo wewnętrzne i zewnętrzne występujące razem stanowią składową ogólnego bezpieczeństwa podmiotu¹⁵.

Bezpieczeństwo może być rozpatrywane w trzech wymiarach: podmiotowym, przedmiotowym i funkcjonalnym. W ujęciu pierwszym definiowane jest jako pewność istnienia i przetrwania podmiotu, w drugim – niepodważalność jego szans rozwojowych, a w trzecim „zmiennosc w czasie subiektywnych i obiektywnych aspektów bezpieczeństwa, tj. pewności funkcjonowania i rozwoju danego podmiotu”¹⁶.

¹⁰ Ł. Donaj, *Pojęcie bezpieczeństwa – bezpieczeństwo narodowe i międzynarodowe* [w:] *Świat u progu XXI wieku – wybrane problemy*, red. W. Malendowski, Wydawnictwo Naukowe INPiD UAM, Poznań 2003, s. 71.

¹¹ J. Zięba, *Treść i zakres pojęcia „bezpieczeństwo Polski”* [w:] *Bezpieczeństwo Polski. Współczesne wyzwania*, red. S. Wojciechowski, A. Potyrała, Difin, Warszawa 2014, s. 13.

¹² Pochodzenie terminu „bezpieczeństwo” od łacińskiego terminu *sine cura* bywa jednak kwestionowane. Zdaniem Leszka F. Korzeniowskiego „mało warta jest hipoteza podawana jako pewnik przez większość dotychczasowych publikacji, w których pochodzenie terminu bezpieczeństwo wyjaśniane jest poprzez odwołanie się do łacińskiego «se» – oddzielnie, osobno, lub «sine» oznaczającym «bez», oraz «cura» – troska, staranie, dbałość o coś, o kogoś, opieka, co ma odpowiadać staropolskiemu „piecza”, a «bezpieczeństwo» – «bez opieki» [...]. Otaczanie opieką oznacza przecież zapewnienie bezpieczeństwa (czyli jest synonimem bezpieczeństwa). W takim razie «bez pieczy» znaczy: «bez – bezpieczeństwa», co jest właśnie zaprzeczeniem, antonimem (a nie synonimem) bezpieczeństwa”. Autor stoi na stanowisku, że rodowodu pojęcia bezpieczeństwo należy szukać w starożytnym Rzymie i w języku łacińskim, gdzie termin *securitas* związany był z imieniem mitologicznej bogini *Securitas* uosabiającej bezpieczeństwo. L. F. Korzeniowski, *Securitologia. Nauka o bezpieczeństwie człowieka i organizacji społecznych*, EAS, Kraków 2016, s. 141–142.

¹³ J. Zięba, *Instytucjonalizacja bezpieczeństwa europejskiego: koncepcje – struktury, funkcjonowanie*, Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR, Warszawa 2004, s. 27.

¹⁴ J. Zięba, *Treść i zakres pojęcia „bezpieczeństwo Polski”*..., s. 13.

¹⁵ J. Zięba, *Instytucjonalizacja bezpieczeństwa europejskiego*..., s. 27–28.

¹⁶ J. Zięba, *O tożsamości nauk o bezpieczeństwie*..., s. 8–9.

Z uwagi na fakt, że kategoria bezpieczeństwa „obejmuje kilka dyscyplin i specjalności naukowych”, warunkuje to występowanie bogatej oferty jego definicji, kładących akcent na różne aspekty zagadnienia. Mimo różnicy zdań występujących wśród badaczy są oni zgodni, że analizowane zagadnienie jest wartością zmienną, a nie stanem „danym raz na zawsze”. Wśród najczęściej występujących definicji bezpieczeństwo jest wskazywane jako stan państwa (grupy państw) „zdolny do przeciwstawienia się zagrożeniom wywołanym przez człowieka lub naturę, tj. w sytuacji kryzysu” lub „zdolność przetrwania, niezależność, tożsamość, możliwość rozwoju”¹⁷. Współczesne pojmowanie bezpieczeństwa istotnie wykracza poza strefę militarną i jest analizowane na trzech płaszczyznach (wymiarach): podmiotowym (wyróżnia się tu bezpieczeństwo narodowe i międzynarodowe), przedmiotowym (polega na tworzeniu warunków służących zachowaniu własnej tożsamości, aktywności i autonomii w przestrzeni międzynarodowej) i przyszłościowym. Ponadto według Witolda Pokruszyńskiego podstawowym znaczeniem etymologicznym bezpieczeństwa jest określenie go jako stanu (np. wolności od zagrożeń, strachu i ataku), który – odwołując się do koncepcji szwajcarskiego politologa Daniela Frei – może przyjąć następujące postacie: stanu braku bezpieczeństwa (w sytuacji gdy istnieje poważne zagrożenie i jego postrzeganie jest prawidłowe); stanu obsesji (w momencie kiedy nikłe zagrożenie odbiera się jako duże); stanu fałszywego bezpieczeństwa (to sytuacja, w której istnieje duże zagrożenie, postrzegane jednak jako nieistotne) i stanu bezpieczeństwa (występujące zagrożenie zewnętrzne jest nieznaczne i jego postrzeganie jest prawidłowe).

Autor wskazuje ponadto, że bezpieczeństwo może być odbierane w trzech aspektach: po pierwsze – jako proces, po drugie – naczelną potrzeba i po trzecie – wartość i główny cel istnienia oraz funkcja „tego, co dzieje się wokół nas”. Bezpieczeństwo interpretowane jako proces jest efektem permanentnych i dynamicznych zmian, realnych oddziaływań i determinant. Tym samym nie jest modelem „ugruntowanym na stałe”, który nie wymaga żadnych zmian. Przeciwnie, bezpieczeństwo stale ewoluuje w celu osiągnięcia pożądanego stanu i jest warunkowane ciągłą działalnością pojedynczych osób, społeczności lokalnych, państw i innych podmiotów stosunków międzynarodowych (np. organizacji międzynarodowych). W ujęciu drugim, gdzie bezpieczeństwo jest postrzegane jako naczelną potrzebą, wskazuje się na nie jako na pierwszą, egzystencjalną potrzebę człowieka, grup społecznych i państw. Istotą jest tu nie tylko przetrwanie, niezawisłość i integralność, ale również rozwój warunkujący zapewnienie ochrony i poszerzenie tożsamości jednostek i narodu. Trzeci aspekt rozumienia bezpieczeństwa dotyczy z kolei oddziaływań środowiska (zarówno wewnętrznego, jak i zewnętrznego), z którego mogą wywodzić się źródła zagrożenia. Istotną rolę odgrywa tu zachowanie podmiotów, gdyż bezpieczeństwo „zależy także od nas samych, naszego przygotowania merytorycznego w tym zakresie, naszego zdrowia i gotowości sprostania zagrożeniom. Można, idąc na skróty, powiedzieć, że zasadniczymi składnikami bezpieczeństwa są gwarancje nienaruszalności podmiotu i swoboda jego rozwoju”. Do podstawowych elementów bezpieczeństwa zalicza się z jednej strony zapewnienie przetrwania podmiotu, a z drugiej – swoboda jego rozwoju. Wskazane czynniki nie są jednak równorzędne, gdyż dopiero gwarancja przetrwania podmiotu będzie rzutować na jego niezakłócony (i ciągły) rozwój¹⁸.

¹⁷ W. Pokruszyński, *Teoretyczne aspekty bezpieczeństwa. Podręcznik akademicki*, Wyższa Szkoła Gospodarki Euroregionalnej im. Alcide De Gasperi w Józefowie, Józefów 2010, s. 8.

¹⁸ Ibidem, s. 8–9.

O interdyscyplinarności bezpieczeństwa przekonany jest również Stanisław Sulowski, który wskazał, że rozpatrywana kategoria stanowi przedmiot badań m.in. politologii, prawa, socjologii, psychologii, ekonomii i nauk inżyneryjno-technicznych. Może być ono analizowane zarówno w sensie negatywnym (i oznacza wówczas brak zagrożeń), jak i pozytywnym (to poczucie pewności ochrony i/lub stan osiągnięty dzięki istnieniu specjalistycznych instytucji i przestrzeganiu ustalonych praw). Rozpatruje się je również w aspekcie obiektywnym (związanym ze statusem materialnym jednostek i zbiorowości oraz uzyskanymi przez nie gwarancjami prawnymi chroniącymi przed zagrożeniami kryminalnymi) i subiektywnym (dotyczącym stanów świadomości, odczuwania zagrożeń lub poczucia ich braku). Bezpieczeństwo może być też analizowane pod względem normatywnym (jako naturalna potrzeba podmiotu, wartość, do której należy dążyć, chociaż nigdy nie jest się w stanie osiągnąć jej w pełni), a także jako redukcja ryzyka związanego z zastosowaniem różnych środków zaradczych mających na celu eliminację zagrożeń. Bezpieczeństwo stanowi też przedmiot interpretacji prawnych. Oznacza wówczas ochronę praw i wolności jednostek zagrożonych samowolą władzy i/lub innych podmiotów¹⁹.

Bezpieczeństwo bywa również definiowane jako stan obiektywny, będący funkcją potencjału obronnego i poziomu zagrożeń. Może być rozpatrywane jako przedmiot badań i stanowi wówczas kategorię o złożonym i wieloaspektowym (multilateralnym) charakterze. Nie jest też wyłącznie sumą braku zagrożeń, ale efektem oddziaływania na siebie wielu zróżnicowanych czynników, tak o charakterze konstruktywnym, jak i destrukcyjnym. W związku z tym bezpieczeństwo może być przedstawiane zarówno w kontekście pozytywnym (np. pewności przetrwania, która wynika z działalności odpowiednich instytucji), jak i negatywnym (braku zagrożeń). Trafnie przedstawia tę sytuację Leszek F. Korzeniowski, pisząc, że „bezpieczeństwo jest zdolnością do kreatywnej aktywności podmiotu i oznacza holistyczną i dynamiczną sytuację obiektywną będącą funkcją zagrożeń i potencjału obronnego dla istnienia, rozwoju i normalnego funkcjonowania człowieka i jego zasobów rzeczowych, finansowych i informacyjnych”²⁰.

Janusz Gierszewski zauważył, że bezpieczeństwo jest elementarną potrzebą człowieka i jego podstawowym prawem. Autor przyznaje przy tym, że trudno jednoznacznie zdefiniować omawianą kategorię, ponieważ stanowi ona pojęcie nieostre, oznaczające generalnie stan wolny od trosk. W bogatej ofercie literatury przedmiotu bezpieczeństwo bywa wskazywane zarówno jako stan, jak i proces, w którym podmioty usytuowane na określonym obszarze (np. jego mieszkańcy i funkcjonujące tam instytucje) objęte są uregulowaną ustawowo ochroną przed zagrożeniami (w tym wynikającymi m.in. z działalności człowieka, sił przyrody i awarii technicznych). Z bezpieczeństwem ściśle związane są następujące kategorie: porządku publicznego (oznaczającego zbiór przepisów i/lub zasad regulujących sposób zachowania osób w miejscach publicznych) i zarządzania bezpieczeństwem (obejmującego zestaw praktycznych działań podejmowanych przez administrację publiczną na określonym terenie w celu zapewnienia porządku i bezpieczeństwa). W tym kontekście uprawniona wydaje się konstatacja, że bezpieczeństwo oznacza stan, który umożliwia prawidłowy rozwój państwa, w tym realizację jego wszystkich celów, osiągniętych przy zastosowaniu zorganizowanej

¹⁹ S. Sulowski, *Państwo i bezpieczeństwo w kazułnym związku* [w:] *Trzy wymiary współczesnego bezpieczeństwa*, red. S. Sulowski, M. Brzeziński, Dom Wydawniczy ELIPSA, Warszawa 2014, s. 11–12.

²⁰ L. F. Korzeniowski, *Podstawy nauk o bezpieczeństwie. Zarządzanie bezpieczeństwem*, Difin, Warszawa 2017, s. 95–97.

ochrony i obrony przed zagrożeniami. Uzyskuje się go przy zastosowaniu sił i środków, wynikających z holistycznej działalności państwa²¹.

Mateusz J. Kuczabski i Sylwia Fijałkowska uważają, że bezpieczeństwo może – obok stanu i procesu – być rozpatrywane również jako określona wartość. Z uwagi na fakt, że jest ono ściśle związane ze zjawiskiem kultury i stale towarzyszy człowiekowi oraz tworzonemu przez niego wspólnotom (począwszy od plemienia po społeczeństwa zorganizowane we własnych państwach), stanowi jedną z najważniejszych wartości w egzystencji jednostek. Może być rozumiane w dwójnasób: jako przejaw i potrzeba odczuwanego przez osobę „dobra” lub – w drugim znaczeniu – imperatyw ochrony przed zagrożeniami (tj. zjawiskami niepożądanymi). Według autorów bezpieczeństwo rozumiane jako wytwór kultury (tj. wartość z nią związaną) wskazywane jest w aspekcie następujących rodzajów (form): bezpieczeństwa podmiotowego (związanego z indywidualną jednostką ludzką lub osobą prawną), bezpieczeństwa wspólnotowego (dotyczącego określonej zbiorowości) i bezpieczeństwa przedmiotowego (dotykającego różnych rzeczy). Zdaniem autorów poczesne miejsce zajmują bezpieczeństwo podmiotowe i wspólnotowe, którym powinno być podporządkowane bezpieczeństwo przedmiotowe (służąc prawidłowemu rozwojowi i funkcjonowaniu zarówno pojedynczych osób, jak i całych społeczności)²².

O niehomogeniczności pojęcia bezpieczeństwo przekonana jest również Marta Szuniewicz. Uważa ona, że termin ten najczęściej definiowany jest jako „stan i nadrzędna wartość warunkująca realizację zarówno celów indywidualnych i społecznych (samej jednostki oraz zbiorowości jednostek), jak i politycznych celów państwa. Pewność przetrwania, którą można określić mianem bezpieczeństwa egzystencjonalnego, niewątpliwie stanowi warunek *sine qua non* dalszego rozwoju jednostki”²³. Potrzeba bezpieczeństwa należy przy tym do podstawowych potrzeb jednostki, niezbędnych do jej istnienia. Od początku XXI w., a zwłaszcza po 11 września 2001 r.²⁴, zagadnienie bezpieczeństwa jest stale obecne w debacie publicznej i stanowi przedmiot badań wielu dyscyplin naukowych. Z uwagi na jego subiektywny, stopniowalny i dynamiczny charakter ustalenie jednej, powszechnie akceptowanej definicji wydaje się zadaniem niemożliwym do wykonania²⁵.

Interesujące poznawczo stanowisko przedstawił Włodzimierz Fehler, który określił bezpieczeństwo jako jedną z najważniejszych potrzeb, której zaspokojenie określa warunki niezbędne do rozwoju i funkcjonowania państwa. Autor zauważył, że wraz z postępowaniem cywilizacyjnym zmieniały się sposoby postrzegania bezpieczeństwa, które najogólniej można określić jako stan pewności i spokoju, związany z zachowaniem korzystnego dla danego podmiotu *status quo* i pozytywną wizją jego rozwoju²⁶. Zgodnie ze stanowiskiem badacza bezpieczeństwem będzie: „Stan pewności i spokoju wynikający z niskiego poziomu zagrożeń, posiadania pozytywnych perspektyw rozwojowych oraz skutecznych środków ochrony

²¹ J. Gierszewski, *Bezpieczeństwo wewnętrzne. Zarys problemu*, Difin, Warszawa 2013, s. 11–12.

²² M. J. Kuczabski, S. Fijałkowska, *Zagrożenia bezpieczeństwa społecznego. Wybrane aspekty*, Akademia Sztuki Wojennej, Warszawa 2019, s. 26–28.

²³ M. Szuniewicz, *Ochrona bezpieczeństwa państwa jako przesłanka ograniczenia praw i wolności jednostki w świetle Europejskiej Konwencji Praw Człowieka*, Wydawnictwo C. H. Beck, Warszawa 2017, s. 2.

²⁴ Tego dnia miał miejsce zamach terrorystyczny na World Trade Center w Nowym Jorku.

²⁵ M. Szuniewicz, op. cit., s. 1–2.

²⁶ W. Fehler, *Bezpieczeństwo wewnętrzne współczesnej Polski: aspekty teoretyczne i praktyczne*, Arte, Warszawa 2012, s. 7.

przed negatywnie wartościowanymi zjawiskami i procesami”. Odnotowuje się tym samym dwa aspekty postrzegania bezpieczeństwa: w ujęciu negatywnym i pozytywnym. W pierwszym, określanym jako węższe, oznacza ono brak zagrożeń, co powoduje przypisywanie determinującej roli działaniom obejmującym zapobieganie zagrożeniom. W ujęciu szerszym – pozytywnym – „bezpieczeństwo jest widziane przede wszystkim z perspektywy aktywnego kształtowania pewności przetrwania, posiadania fundamentalnych wartości i swobód rozwojowych danego podmiotu”²⁷.

Waldemar Kitler zauważa, że w znaczeniu ogólnym bezpieczeństwo interpretowane jest jako wewnętrzna ufność, spokój ducha i pewność w sytuacjach związanych z obawami podmiotu. Oznacza ponadto przekonanie, które może być lepiej lub gorzej uzasadnione, że w obliczu słabości, wyzwań, zagrożeń i trudności można czuć się bezpiecznie (tzn. być wolnym od zagrożeń i zabezpieczonym przed nimi, czuć się pewnym niezakłóconego bytu i rozwoju oraz działać twórczo na rzecz takiego stanu)²⁸. Podmiotem bezpieczeństwa zawsze jest człowiek, natomiast przedmiotem są np.: zjawiska, procesy i ich rodzaje, przejawy bytu, istnienie kogoś lub czegoś oraz relacje między nimi. W ujęciu podmiotowym bezpieczeństwo dotyczy m.in.: człowieka jako jednostki, grup społecznych, organizacji wytworzonych przez ludzi, sformalizowanych i terytorialnie rozpoznawalnych struktur funkcjonujących na podstawie norm prawnych (np. jednostek samorządowych) i państw. Natomiast ujęcie przedmiotowe, pomocnicze względem podmiotowego, związane jest z różnymi rodzajami bezpieczeństwa, w tym m.in.: politycznym, militarnym, kulturowym, ideologicznym i ekologicznym²⁹.

Godnym odnotowania wydaje się również stanowisko Marka Paszkowskiego, zdaniem którego bezpieczeństwo może być interpretowane jako: całość, pewność rozwoju, spokój, niezależność, tożsamość, posiadanie, istnienie i przetrwanie³⁰. Barbara Kaczmarczyk uważa natomiast, iż „najogólniej rzecz ujmując, można stwierdzić, że bezpieczeństwo to wiedza teoretyczna i praktyczna, dzięki której zostanie zapewniona możliwość egzystencji (przeżycia), a także realizacji własnych interesów w niesprzyjającym środowisku, uwzględniając wykorzystanie pojawiających się szans, podejmowanie wyzwań, redukcja ryzyka, a także zapobieganie i przeciwdziałanie się wszelkim zagrożeniom godzącym w podmiot, a także w jego interesy”³¹.

Na zakończenie rozważań poświęconych sposobom definiowania bezpieczeństwa warto przywołać stanowisko Jerzego Stańczyka. Wskazał on, że analizowane pojęcie cechuje się niejednoznacznością i posiada zróżnicowany charakter, uwarunkowany wieloma odmiennymi determinantami, np. kulturowymi, historycznymi i politycznymi. Ponadto występuje w aspekcie wielu płaszczyzn życia społecznego, jest przedmiotem badań odmiennych dyscyplin naukowych, a jego postrzeganie ewoluuje w czasie³². W związku z tym wśród bogatej oferty eksplanacyjnej autor dokonał podziału definicji na następujące:

²⁷ Ibidem, s. 9.

²⁸ W. Kitler, *Bezpieczeństwo narodowe RP: podstawowe kategorie: uwarunkowania, system*, Akademia Obrony Narodowej, Warszawa 2011, s. 22–23.

²⁹ Ibidem, s. 24–25.

³⁰ M. Paszkowski, *Międzynarodowe uwarunkowania zmian w środowisku bezpieczeństwa* [w:] *Międzynarodowe i wewnętrzne uwarunkowania bezpieczeństwa państwa*, red. K. Cebul, A. Rudowski, CeDeWu, Warszawa 2015, s. 47.

³¹ B. Kaczmarczyk, *Bezpieczeństwo i jego typologie*, „Bezpieczeństwo i Technika Pożarnicza” 2013, Vol. 31 Issue 3, s. 21.

³² J. Stańczyk, *Formułowanie kategorii pojęciowej bezpieczeństwa*, FNCE, Poznań 2017, s. 85–86.

antonomiczne (o charakterze negatywnym, ograniczające bezpieczeństwo do antonimów zagrożeń – np.: „bezpieczeństwo oznacza wolność od niebezpieczeństw”); horyzontalne (o konotacji pozytywnej, rozszerzające bezpieczeństwo o jego synonimy i przyporządkowujące związane z nim pojęcia – np. „bezpieczeństwo to zdolność reakcji na nowe wyzwania i zagrożenia oraz posiadanie predyspozycji do rozwoju podmiotu”); kontekstowe (są to definicje zależnościowe, powstające poprzez odwołanie do innych kategorii pojęciowych – np. „bezpieczeństwo to holistyczna kategoria ontologiczna, tj. potrzeba, wartość, cel, wartość, dynamiczny proces oraz stan pożądany); wertykalne (tworzone na danym poziomie podmiotu – np. państw w relacjach międzynarodowych, jednostki i całej ludzkości; bezpieczeństwo ujmowane jest tu m.in. jako generalna potrzeba dotycząca prawidłowego funkcjonowania człowieka lub społeczności); paradygmatowe (stworzone na podstawie określonej dyscypliny naukowej lub w ramach wielu nauk – np. społecznych i humanistycznych); alternatywne (związane z indywidualnymi koncepcjami badaczy, wykoncyrowanymi w związku z ich intelektem, intuicją i intersubiektywnej komunikacji między nimi); typologiczne (odzwierciedlające przyjmowane typologie, np. procesualne, przedmiotowe i podmiotowe oraz przedstawiają wieloaspektowość bezpieczeństwa, w tym jego różne zakresy i ujęcia)³³.

2. Typologie bezpieczeństwa

Zdaniem W. Fehlera bezpieczeństwo jest kategorią niepodzielną, ale dla celów badawczych, analitycznych i praktycznych (związanych np. z zarządzaniem bezpieczeństwem przez różne podmioty) konstruuje się jego różne typologie. Do najważniejszych z nich autor zaliczył następujące: podmiotowe, przedmiotowe, przestrzenne, czasu i źródła zagrożeń³⁴. Józef Kukułka zaproponował podział oparty na następujących wymiarach: podmiotowym (dotyczy pewności istnienia podmiotu), przedmiotowym (oznacza pewność jego stanu posiadania) i procesualnym (związanym ze zmiennością na przestrzeni czasu obiektywnych i subiektywnych aspektów bezpieczeństwa)³⁵.

Z kolei J. Stańczyk oparł swoje rozważania na czterech obszarach badawczych: podmiotowym, przedmiotowym, przestrzennym i celu. W ramach pierwszego wyróżnił następujące rodzaje bezpieczeństwa: jednostkowe, lokalne, międzynarodowe i globalne. W drugim wyszczególnił natomiast: bezpieczeństwo militarne, polityczne, ekonomiczne, ekologiczne, kulturowe i społeczne. Trzeci obszar badawczy zawiera bezpieczeństwo: miejscowe, lokalne, subregionalne, regionalne i globalne, a ostatni – czwarty: bezpieczeństwo pozytywne i negatywne³⁶.

Kolejny z autorów – J. Zięba – przedstawił typologię związaną z następującymi kryteriami: podmiotowym (wyróżnił tu: bezpieczeństwo państwa i bezpieczeństwo międzynarodowe), przedmiotowym (obejmującym: bezpieczeństwo polityczne, bezpieczeństwo

³³ Por. *ibidem*, s. 86–180.

³⁴ W. Fehler, *op. cit.*, s. 9.

³⁵ J. Kukułka, *Narodziny nowych koncepcji bezpieczeństwa* [w:] *Bezpieczeństwo międzynarodowe w Europie Środkowej po zimnej wojnie*, red. J. Kukułka, Scholar, Warszawa 1994, s. 40–41.

³⁶ J. Stańczyk, *Współczesne pojmowanie bezpieczeństwa*, Instytut Studiów Politycznych Polskiej Akademii Nauk, Warszawa 1996, s. 20–28.

militarne, bezpieczeństwo ekonomiczne, bezpieczeństwo społeczne, bezpieczeństwo kulturowe, bezpieczeństwo ideologiczne i bezpieczeństwo ekologiczne), przestrzennym (zawierającym: bezpieczeństwo lokalne, bezpieczeństwo subregionalne, bezpieczeństwo regionalne, bezpieczeństwo ponadregionalne i bezpieczeństwo globalne), sposobu organizowania (mieszczą się tu: bezpieczeństwo indywidualne, równowagi sił, system blokowy, system bezpieczeństwa kooperatywnego i system bezpieczeństwa zbiorowego) i czasu (zawierającym: stan bezpieczeństwa i proces bezpieczeństwa)³⁷.

Interesującą poznać koncepcję zaprezentowała Edyta Sadowska, która dokonała podziału w oparciu o następujące wymiary: podmiotowy (dotyczy zarówno pojedynczych osób, jak i większych zbiorowości), przedmiotowy (są to np. wartości, wizje bezpieczeństwa państwa i środki jego ochrony, obejmujące m.in.: bezpieczeństwo militarne, bezpieczeństwo kulturowe i bezpieczeństwo ekonomiczne) i procesualny (wskazuje na bezpośrednie pojmowanie bezpieczeństwa jako nieprzerwanego procesu, który determinuje dynamika przemian społecznych, zarówno lokalnych, jak i globalnych)³⁸. Michał Huzarski wskazał natomiast na dychotomiczne postrzeganie bezpieczeństwa: w aspekcie zewnętrznym (oznaczającym brak zagrożeń ze strony innych podmiotów) i wewnętrznym (związanym ze stabilnością i harmonią danego organizmu lub systemu). Wyróżnił dodatkowo cztery wymiary bezpieczeństwa, tj. jednostkowy, grupowy, narodowy (państwowy) i międzynarodowy³⁹.

Lech Chojnowski zaproponował podział oparty na podmiotowo-przedmiotowym wymiarze bezpieczeństwa, obejmujący: bezpieczeństwo globalne, bezpieczeństwo regionalne, bezpieczeństwo państwa/narodowe, bezpieczeństwo określonej zbiorowości/ bezpieczeństwo lokalne i bezpieczeństwo personalne (osobiste). Uwzględnił przy tym następujące sektory: polityczny, militarny, ekonomiczny, ekologiczny, kulturowo-tożsamościowy i bezpieczeństwa powszechnego⁴⁰.

W tym miejscu pożądanym będzie przywołanie stanowiska Z. Jagiełły. Przedstawił on typologię bezpieczeństwa uwzględniającą następujące kryteria:

- podmiotowe, a w jego ramach bezpieczeństwo międzynarodowe i narodowe;
- przedmiotowe – bezpieczeństwo polityczne, militarne, ekonomiczne, społeczne, kulturowe, ideologiczne i ekologiczne;
- przestrzenne – bezpieczeństwo lokalne, subregionalne, regionalne, ponadregionalne (w tym: światowe i uniwersalne);
- sposobu organizowania – bezpieczeństwo indywidualne, system równowagi, system blokowy (sojusze), system bezpieczeństwa kooperacyjnego i system bezpieczeństwa zbiorowego⁴¹.

Poniżej przedstawiono charakterystykę wymienionych wyżej rodzajów bezpieczeństwa.

³⁷ R. Zięba, *Instytucjonalizacja bezpieczeństwa europejskiego...*, s. 30–32.

³⁸ E. Sadowska, *Rozwój nauki o bezpieczeństwie. Analiza problemu [w:] Bezpieczeństwo RP wczoraj i dziś. Studia z zakresu bezpieczeństwa państwa*, red. M. Śliwa, A. Żebrowski, R. Kłaczyński, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Pedagogicznego, Kraków 2014, s. 295.

³⁹ M. Huzarski, *Zmienne podstawy bezpieczeństwa i obronności państwa*, Akademia Obrony Narodowej, Warszawa 2009, s. 12.

⁴⁰ L. Chojnowski, *Bezpieczeństwo. Zarys teorii*, Akademia Pomorska w Słupsku, Słupsk 2015, s. 135.

⁴¹ Z. Jagiełło, *Bezpieczeństwo narodowe: związki przyczynowo-skutkowe. Ujęcie leksykalne*, Wyższa Szkoła Oficerska Wojsk Łądowych, Wrocław 2015, s. 14

2.1. Kryterium podmiotowe

Bezpieczeństwo międzynarodowe określane jest jako „brak obiektywnie istniejących zagrożeń i subiektywnych obaw oraz zgodne dążenie i działanie społeczności międzynarodowej na rzecz ochrony określonych wartości państwowych i pozapaństwowych (społecznych) za pomocą norm, instytucji i instrumentów zapewniających pokojowe rozstrzygnięcie sporów oraz tworzenie gospodarczych, społecznych, ekologicznych i innych przesłanek dynamicznej stabilności i eliminowania zagrożeń”⁴². Oznacza ponadto opis bezpieczeństwa określonej grupy państw, a także analizę bezpieczeństwa narodów – uczestników stosunków międzynarodowych⁴³.

Bezpieczeństwo narodowe to stanowiący o istocie państwa system wartości i środków je zabezpieczających. Znajdują się tu m.in. następujące elementy: integralność terytorialna (narodowa, państwowa i fizyczna), przetrwanie (państwowe, etniczne i biologiczne), odpowiednia jakość życia i polityczna niezależność. Michał Romańczuk utożsamia pojęcie bezpieczeństwa narodowego z bezpieczeństwem państwa, które obejmuje ochronę następujących pryncypiów: przetrwanie, zachowanie integralności terytorialnej, posiadanie niezależności politycznej (także na arenie międzynarodowej), spokój, biologiczne przeżycie mieszkańców wraz z zagwarantowaniem im odpowiedniej jakości życia, a także ochronę własności prywatnej⁴⁴. Waldemar Kitler uważa natomiast, że bezpieczeństwem narodowym będzie najważniejsza wartość, potrzeba narodowa i priorytetowy cel działalności (państwa, jednostek i grup społecznych). To jednocześnie proces obejmujący różnorodne środki, które gwarantują trwały i niezagrożony byt oraz rozwój narodowy (państwa). Są wśród nich m.in.: ochrona i obrona państwa jako instytucji politycznej, ochrona przed zagrożeniami jednostek i całego społeczeństwa, jego dóbr i środowiska naturalnego. Zdaniem autora termin bezpieczeństwo narodowe jest synonimem pojęcia bezpieczeństwo państwa (demokratycznego). W aspekcie przedmiotowym zawiera ono następujące zakresy (rodzaje) bezpieczeństwa: polityczne, militarne, ekonomiczne, społeczne, ekologiczne, kulturowe, ideologiczne, powszechne i publiczne⁴⁵.

2.2. Kryterium przedmiotowe

Bezpieczeństwo polityczne dotyczy niezależności politycznej państwa i zapewnienia warunków do niezakłóconego funkcjonowania jego systemu politycznego⁴⁶. W wąskim ujęciu interpretowane jest jako bezpieczeństwo władzy, w szerszym – bezpieczeństwo

⁴² *Słownik terminów z zakresu bezpieczeństwa...*, s. 14.

⁴³ Z. Jagiełło, *Wybrane problemy bezpieczeństwa państw, narodów oraz społeczności lokalnych na początku XXI wieku*, Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa im. Angelusa Silesiusa w Wałbrzychu, Wałbrzych 2008, s. 21.

⁴⁴ M. Romańczuk, *Determinanty bezpieczeństwa narodowego. Bezpieczeństwo – próba definicji pojęcia* [w:] M. Cupryjak, Z. Kozak, J. Pilżys, *Wielowymiarowy charakter współczesnego bezpieczeństwa*, Katedra Badań nad Konfliktami i Pokojem Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin 2015, s. 16–17.

⁴⁵ J. Gryz, W. Kitler, *Identyfikacja, klasyfikacja, podział bezpieczeństwa państwa (narodowego)*, Akademia Obrony Narodowej, Warszawa 2014, s. 21–23.

⁴⁶ W. Kitler, op. cit., s. 46.

państwa jako podstawowej formy organizacji politycznej społeczeństwa, a w najszerszym – bezpieczeństwo stosunków międzynarodowych (relacji między państwami)⁴⁷.

Bezpieczeństwo militarne ma ścisły związek z bezpieczeństwem politycznym i często jest z nim wymieniane⁴⁸. Jego podstawowy cel sprowadza się do przeciwdziałania zagrożeniom zewnętrznym i wewnętrznym, które mogłyby doprowadzić do groźby użycia siły militarnej wobec państwa, zastosowania jej, ograniczenia suwerenności i opanowania terytorium zaatakowanego państwa. Bezpieczeństwo militarne to jednocześnie stan uzyskany w wyniku zorganizowanej ochrony i obrony przed wymienionymi wyżej zagrożeniami, a jego istotą jest zarówno podejmowanie przez państwo działań prewencyjnych wobec groźby użycia siły, jak również przygotowanie się i opór wobec jej zastosowania⁴⁹.

Bezpieczeństwo ekonomiczne oznacza wielowątkową i złożoną kategorię, w której nadrzędne miejsce zajmuje czynnik materialny, kształtujący standardy i jakość życia społeczeństw w aspekcie indywidualnym, lokalnym i międzynarodowym⁵⁰. Termin ten posiada różny wymiar w zależności od płaszczyzny, na której jest analizowany. Może dotyczyć np. bezpieczeństwa działalności gospodarczej, finansów państwa, niezakłóconego funkcjonowania gospodarki, bezpieczeństwa surowcowego i żywnościowego⁵¹.

Bezpieczeństwo społeczne związane jest zarówno z zapewnieniem jednostkom godnego życia i zapobiegania grożącym im niebezpieczeństwom ekonomicznym i naturalnym, ale także zagwarantowania mieszkańcom podstawowych praw i wolności obywatelskich⁵². Obejmuje nie tylko ochronę egzystencjalnych podstaw życia ludzi, ale również umożliwienie spełnienia ich indywidualnych potrzeb (materialnych i duchowych) i aspiracji życiowych przez tworzenie warunków do nauki, pracy, gwarancje emerytalne i ochronę zdrowia⁵³.

Bezpieczeństwo kulturowe odnosi się do zdolności państwa do ochrony tożsamości kulturowej, dóbr kultury i dziedzictwa narodowego, zwłaszcza w sytuacji otwarcia się na świat i związanego z nim procesu internalizacji, tj. uznawania za własne wartości, norm, poglądów etc. pochodzących z zewnątrz. Elementami bezpieczeństwa kulturowego są m.in.: ochrona materialnych i niematerialnych dóbr kultury, zapewnienie poczucia bezpieczeństwa kulturowego społeczeństwa (jego tożsamości narodowej), prowadzenie zagranicznej polityki kulturowej i osiągnięcie otwartości kultury, oznaczających stan równowagi między jej wewnętrznym rozwojem a niepożądanymi wpływami z zewnątrz⁵⁴.

⁴⁷ S. Zalewski, *Bezpieczeństwo polityczne: zarys problematyki*, Wydawnictwo Naukowe UPH, Siedlce 2013, s. 10.

⁴⁸ J. Pawłowski, *Postrzeganie bezpieczeństwa militarnego i politycznego w świetle uwarunkowań historycznych i zagrożeń dla państwa. Próba definiowania*, „Wiedza Obronna” 2022, Vol. 281, No.4, s. 24.

⁴⁹ W. Kitler, op. cit., s. 47–48.

⁵⁰ K. Ficoń, *Bezpieczeństwo narodowe i jego typologie*, BEL Studio, Warszawa 2020, s. 83.

⁵¹ P. Majka, *Bezpieczeństwo ekonomiczne i finansowe* [w:] *Bezpieczeństwo wewnętrzne państwa*, red. nauk. E. Ura, S. Pieprzny, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2015, s. 48

⁵² K. Loranty, *Bezpieczeństwo społeczne* [w:] *Podstawy bezpieczeństwa narodowego...*, red. J. Pawłowski, s. 375.

⁵³ A. Skrabacz, *Bezpieczeństwo społeczne: podstawy teoretyczne i praktyczne*, Dom Wydawniczy Elipsa, Warszawa 2012, s. 38.

⁵⁴ *Vademecum bezpieczeństwa*, red. O. Wasiuta, R. Klepka, R. Kopeć, Wydawnictwo LIBRON – Filip Lohner, Kraków 2018, s. 115–116.

Bezpieczeństwo ideologiczne wskazywane jest jako proces obejmujący różnorodne działania i środki, którego głównym celem jest kształtowanie i utrwalanie świadomości światopoglądowej niezbędnej do realizacji interesów narodowych. Poczesne miejsce zajmuje również ochrona i przeciwdziałanie skrajnym ideologiom, stanowiącym zagrożenie dla tych interesów. Wspomniane bezpieczeństwo związane jest również z zapewnieniem możliwości przetrwania, rozwoju i wolności wyznawania odmiennych od powszechnie obowiązujących ideologii (świeckich lub religijnych), pod warunkiem że nie niosą ze sobą rozwiązań szkodliwych dla państwa i narodu⁵⁵.

Bezpieczeństwo ekologiczne dotyczy zapewnienia ochrony żywotnych interesów społeczeństwa i środowiska naturalnego przed potencjalnymi i/lub rzeczywistymi zagrożeniami (tak o charakterze naturalnym, jak i będącymi wytworem działalności człowieka). Można określić je jako „trwały i ciągły proces zmierzający do osiągnięcia pożądanego stanu ekologicznego, zabezpieczający spokojną i zdrową egzystencję wszystkich elementów ekosystemu, przy użyciu różnych środków zgodnych z zasadami współżycia wewnętrznego państwa i społeczności międzynarodowych”⁵⁶.

Bezpieczeństwo powszechne wskazuje na proces obejmujący szereg różnorodnych działań (np. w obszarze społecznym, prawnym, sanitarnym i ekologicznym), predestynowanych do zapewnienia bezpieczeństwa ludności cywilnej. To jednocześnie stan uzyskany w wyniku zorganizowanej ochrony zdrowia i życia osób, dóbr materialnych i kulturalnych oraz środowiska naturalnego przed skutkami działań ludzi i/lub sił natury, wywołujących zagrożenie wartości chronionych przez państwo⁵⁷.

Bezpieczeństwo publiczne to pożądaný stan wewnątrz państwa, który umożliwia – mimo wystąpienia szkód (np. spowodowanych działalnością człowieka, sił natury i oddziaływaniem techniki) – funkcjonowanie ogółu instytucji państwowych, społecznych, prywatnych etc., a także zachowanie życia i zdrowia mieszkańców oraz ich mienia. Z pojęciem bezpieczeństwa publicznego nierozdzielnie związana jest kategoria porządku publicznego określana jako „pożądaný stan faktyczny wewnątrz państwa, regulowany normami prawnymi i zasadami współżycia społecznego, których przestrzeganie umożliwia prawidłowe funkcjonowanie społeczności w określonym miejscu i czasie”⁵⁸.

⁵⁵ P. Łubiński, *Bezpieczeństwo ideologiczne w polskiej przestrzeni naukowo-badawczej na tle teorii sekurytyzacji* [w:] *Wybrane aspekty bezpieczeństwa pozamilitarnego: zagrożenia, wyzwania, koncepcje*, red. F. Byłok, A. Kwiatek, M. Skiba, Politechnika Częstochowska, Częstochowa 2022, s. 144.

⁵⁶ *Vademecum bezpieczeństwa...*, s. 83.

⁵⁷ J. Gryz, W. Kitler, op. cit., s. 40.

⁵⁸ M. Huzarski, op. cit., s. 17.

2.3. Kryterium przestrzenne

Bezpieczeństwo lokalne określa się jako „najbardziej odczuwalna kategoria bezpieczeństwa” i jest utożsamiane z bezpośrednią przestrzenią życiową człowieka⁵⁹. Stanowi bezpieczeństwo wewnętrzne państwa⁶⁰ w wymiarze lokalnym⁶¹ i można je określić jako „zapewnienie, za pomocą legalnych środków prawnych odpowiedniego funkcjonowania mieszkańców danej społeczności lokalnej, ich ochrona przed przestępczością oraz innymi zagrożeniami mogącymi występować w danej społeczności lokalnej”⁶².

Bezpieczeństwo subregionalne odnosi się do bezpieczeństwa międzynarodowego i „dotyczy obszaru mniejszego niż region, jego definicja jest tożsama z bezpieczeństwem regionalnym, a różni je tylko obszar, na którym jest tworzone”⁶³.

Bezpieczeństwo regionalne to z kolei brak zagrożeń lub ochrona przed nimi w skali regionalnej, zapewniane przez organizacje międzynarodowe w ramach zbiorowej samoobrony⁶⁴. To także ochrona państw przed destabilizacją, wojnami, kryzysami i konfliktami o charakterze regionalnym⁶⁵. Natomiast **bezpieczeństwo ponadregionalne** to „specyficzny układ stosunków między państwami, który zapewnia wspólne bezpieczeństwo danego obszaru łączącego kilka regionów, np. euroatlantyckiego”⁶⁶.

2.4. Kryterium sposobu organizowania

Bezpieczeństwo indywidualne (unilateralne) dotyczy jednostronnych działań podejmowanych przez państwo w celu zapewnienia sobie bezpieczeństwa. Zalicza się tutaj: hegemonizm mocarstwowy, izolacjonizm, neutralność i niezaangażowanie⁶⁷. **Pierwsze** z wymienionych

⁵⁹ A. Babiński, *Wymiar bezpieczeństwa lokalnego – wybrane zagadnienia*, „Zeszyty Naukowe SGSP” 2020, nr 75/3/2020, s. 133.

⁶⁰ Na potrzeby niniejszej pracy przyjęto za Andrzejem Żebrowskim, że bezpieczeństwo wewnętrzne państwa „bardzo często utożsamiane jest ze stabilnością sytuacji wewnętrznej (społecznej, politycznej, gospodarczej itp.) oraz poszanowaniem praw i podstawowych wolności obywatelskich. Na pojęcie stabilności wewnętrznej składa się rzeczywisty brak jakiegokolwiek zagrożenia rozwoju społeczno-politycznego i gospodarczego państwa oraz bytu i podstawowych praw jednostki ludzkiej, grup zawodowych lub szerszych zbiorowości, tzw. środowiskowych grup społecznych (czynniki obiektywne) i poczucie braku takiego zagrożenia (czynniki subiektywne)”. A. Żebrowski, *Bezpieczeństwo wewnętrzne państwa. Wybrane problemy*, „Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia Politologica” 8/2012, s. 13–14.

⁶¹ R. Gwardyński, *Bezpieczeństwo lokalne z perspektywy Policji*, „Zeszyty Naukowe Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej im. Witelona w Legnicy” 2020, 37(4)/2020, s. 34.

⁶² E. Moczuk, *Rola Policji w tworzeniu bezpieczeństwa lokalnego w świetle badań [w:] Służby i formacje mundurowe w systemie bezpieczeństwa wewnętrznego Rzeczypospolitej Polskiej*, red. E. Ura, S. Pieprzny, RS Druk, Rzeszów 2010, s. 355.

⁶³ B. Chmieliński, *Rozważania nad naukami o bezpieczeństwie i bezpieczeństwie społeczności lokalnych*, „Historia i Polityka” 2018, nr 23(30)/2018, s. 62.

⁶⁴ *Słownik terminów z zakresu bezpieczeństwa...*, s. 16.

⁶⁵ B. Chmieliński, op. cit., s. 61–62.

⁶⁶ Z. Jagiełło, *Bezpieczeństwo narodowe: związki przyczynowo-skutkowe...*, s. 12.

⁶⁷ W. Perdion, Z. Ciekankowski, *Sposoby i mechanizmy zachowania bezpieczeństwa w państwie*, „Edukacja dla Bezpieczeństwa” 2017, rok X, numer 2/2017 (35), s. 45.

pojęć pochodzi od terminu hegemonia (oznacza „sprawowanie przywódczej roli, posiadanie przewagi w stosunku do grupy społecznej lub w skali państwa”⁶⁸), hegemonizm („idea, hasło, program głoszący dążność do hegemonii nad kimś, grupą ludzi, innym narodem lub grupą narodów”⁶⁹) i mocarstwo („państwo zajmujące pozycję centralną w systemie stosunków międzynarodowych”⁷⁰). **Izolacjonizm** związany jest z dążeniem państwa do minimalizacji udziału w stosunkach międzynarodowych, a także jego brakiem zainteresowania sprawami międzynarodowymi i dążeniem do obrony własnych interesów, z pominięciem sojuszy z innymi państwami⁷¹. **Neutralność** to „bezsronna postawa oraz nieingerowanie bezpośrednio lub pośrednio w sprawy innego państwa”⁷². **Niezaangażowanie** polega natomiast na prowadzeniu przez państwo aktywnej i konstruktywnej polityki zagranicznej, przy jednoczesnym stronienu od udziału w jakichkolwiek porozumieniach i paktach o charakterze militarnym⁷³.

Bezpieczeństwo wielostronne (multilateralne) – stanowi najczęściej spotykaną w stosunkach międzynarodowych metodę zapewniania bezpieczeństwa przez państwo. Wyróżnia się następujące formy systemów: równowagi (sił), blokowy, bezpieczeństwa kooperacyjnego i bezpieczeństwa zbiorowego. Termin **system równowagi (sił)** oznacza sytuację, w której żadne z mocarstw nie może zapanować nad innymi i tym samym narzucić własnego stanowiska. Tym samym zapobiega się hegemonii i/lub niebezpiecznej przewadze jakiegokolwiek uczestnika stosunków międzynarodowych⁷⁴. Kolejne z pojęć – **system blokowy** – dotyczy stanu, w którym „każde państwo stara się zagwarantować sobie bezpieczeństwo, uczestnicząc w działaniach jednego z bloków militarno-politycznych. W związku z tym otrzymuje od sojuszników gwarancję pomocy w razie wojny, ale musi również brać pod uwagę ryzyko własnego zaangażowania w konflikt zbrojny”⁷⁵. **Bezpieczeństwo kooperacyjne** posiada złożony charakter i cechuje je m.in.: wielowymiarowość w treści i zakresie, istnienie dialogu między uczestnikami, szerokie pojmowanie bezpieczeństwa według zagrożeń, dotrzymywanie wytycznych i gwarancji oraz faworyzowanie rozwiązań wielostronnych⁷⁶. Ostatnia z wymienionych form – **system bezpieczeństwa zbiorowego** – „zakłada utworzenie systemu (organizacji) grupującego państwa dla prowadzenia wspólnych akcji w obronie ofiary napadów. Państwa dokonują przedsięwzięć obronnych niezależnie od tego, czy agresja nastąpiła z zewnątrz, czy napastnikiem jest jedno z nich”⁷⁷.

⁶⁸ *Leksykon współczesnych międzynarodowych stosunków politycznych*, red. Cz. Mojsiewicz, Alta 2, Wrocław 2000, s. 144.

⁶⁹ *Ibidem*.

⁷⁰ *Leksykon politologii*, red. Antoszewski A., Herbut R., Alta 2, Wrocław 2000, s. 306.

⁷¹ A. Kotliński, *Modele bezpieczeństwa państw*, „Zeszyty Naukowe Dolnośląskiej Wyższej Szkoły Przemysłowo-Technicznej i Techniki w Polkowicach. Studia z nauk społecznych” 2009, nr 1, s. 147.

⁷² *Leksykon współczesnych międzynarodowych stosunków politycznych...*, s. 235.

⁷³ A. Łuszczkiewicz, *Kulturowe dziedzictwo Indii w Pięciu Zasadach Pokojowego Współistnienia i jego rola w relacjach chińsko-indyjskich (1954–2014)*, Wydawnictwo Księgarnia Akademicka, Kraków 2020, s. 70.

⁷⁴ A. Kotliński, *op. cit.*, s. 149.

⁷⁵ *Vademecum bezpieczeństwa...*, s. 620.

⁷⁶ W. Pokruszyński, *op. cit.*, s. 69.

⁷⁷ *Leksykon współczesnych międzynarodowych stosunków politycznych...*, s. 44

Zakończenie

Bezpieczeństwo, o czym była mowa w niniejszej pracy, jest kategorią złożoną i wieloaspektową. Może być interpretowane np. jako stan (związany z brakiem zagrożeń), proces (oznaczający ciągłą działalność podmiotów w tworzeniu środowiska bezpieczeństwa), naczelna potrzeba i wartość oraz główny cel istnienia ludzi. Bywa charakteryzowane w aspekcie pozytywnym (poczucia pewności ochrony) lub negatywnym (niewystępowania niebezpieczeństw), a także w ujęciu obiektywnym (np. dotyczącym statusu materialnego jednostek) bądź subiektywnym (świadomościowym). Z uwagi na bogatą ofertę definicyjną pojęcia w literaturze przedmiotu odnotowuje się również wiele propozycji jego typologii (opracowanych m.in. na podstawie następujących kryteriów: przedmiotowego, podmiotowego, czasu, przestrzennego i sposobu organizowania).

Nadrzędnym celem artykułu było podjęcie próby usystematyzowania wybranych koncepcji teoriopoznawczych bezpieczeństwa i przedstawienie jego podziałów. Kwestia ta, z uwagi na swoją doniosłość, wymaga odrębnego, znacznie szerszego opracowania, dlatego – w intencji autora – niniejszy tekst stanowi głos w dyskusji i dalszych badaniach nad wskazaną tematyką.

Bibliografia

- A dictionary of social studies*, red. J. Gould, W.L. Kolb, Travistoc Publications, London 1964.
- Babiński A., *Wymiar bezpieczeństwa lokalnego – wybrane zagadnienia*, „Zeszyty Naukowe SGSP” 2020, nr 75/3/2020.
- Chojnowski L., *Bezpieczeństwo. Zarys teorii*, Akademia Pomorska w Słupsku, Słupsk 2015.
- Chmieliński B., *Rozważania nad naukami o bezpieczeństwie i bezpieczeństwie społeczności lokalnych*, „Historia i Polityka” 2018, nr 23(30)/2018.
- Definition of the concept of safety*, Institut national de santé publique du Québec, <https://www.inspq.qc.ca/en/quebec-collaborating-centre-safety-promotion-and-injury-prevention/definition-concept-safety>, dostęp: 20.12.2023 r.
- Donaj Ł., *Pojęcie bezpieczeństwa – bezpieczeństwo narodowe i międzynarodowe [w:] Świat u progu XXI wieku – wybrane problemy*, red. W. Malendowski, Wydawnictwo Naukowe INPiD UAM, Poznań 2003.
- Fehler W., *Bezpieczeństwo wewnętrzne współczesnej Polski: aspekty teoretyczne i praktyczne*, Arte, Warszawa 2012.
- Ficoń K., *Bezpieczeństwo narodowe i jego typologie*, BEL Studio, Warszawa 2020.
- Gierszewski J., *Bezpieczeństwo wewnętrzne. Zarys problemu*, Difin, Warszawa 2013.
- Gryz J., Kitler W., *Identyfikacja, klasyfikacja, podział bezpieczeństwa państwa (narodowego)*, Akademia Obrony Narodowej, Warszawa 2014.
- Gwardyński R., *Bezpieczeństwo lokalne z perspektywy Policji*, „Zeszyty Naukowe Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej im. Witelona w Legnicy” 2020, 37(4)/2020.
- Huzarski M., *Zmienne podstawy bezpieczeństwa i obronności państwa*, Akademia Obrony Narodowej, Warszawa 2009.

- Jagiello Z., *Bezpieczeństwo narodowe: związki przyczynowo-skutkowe. Ujęcie leksykalne*, Wyższa Szkoła Oficerska Wojsk Lądowych, Wrocław 2015.
- Jagiello Z., *Wybrane problemy bezpieczeństwa państw, narodów oraz społeczności lokalnych na początku XXI wieku*, Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa im. Angelusa Silesiusa w Wałbrzychu, Wałbrzych 2008.
- Kaczmarczyk B., *Bezpieczeństwo i jego typologie*, „Bezpieczeństwo i Technika Pożarnicza” 2013, Vol. 31 Issue 3.
- Kaczmarczyk T., Bogucka A., *Współczesne zagrożenia bezpieczeństwa państwa*, „Zeszyty Naukowe Pro Publico Bono” 2022, nr 1 (1).
- Kitler W., *Bezpieczeństwo narodowe RP: podstawowe kategorie: uwarunkowania, system*, Akademia Obrony Narodowej, Warszawa 2011.
- Korzeniowski L. F., *Podstawy nauk o bezpieczeństwie. Zarządzanie bezpieczeństwem*, Difin, Warszawa 2017.
- Korzeniowski L. F., *Securitologia. Nauka o bezpieczeństwie człowieka i organizacji społecznych*, EAS, Kraków 2016.
- Kotliński A., *Modele bezpieczeństwa państw*, „Zeszyty Naukowe Dolnośląskiej Wyższej Szkoły Przedsiębiorczości i Techniki w Polkowicach. Studia z nauk społecznych” 2009, nr 1.
- Kuczabski M. J., Fijałkowska S., *Zagrożenia bezpieczeństwa społecznego. Wybrane aspekty*, Akademia Sztuki Wojennej, Warszawa 2019.
- Kukułka J., *Narodziny nowych koncepcji bezpieczeństwa [w:] Bezpieczeństwo międzynarodowe w Europie Środkowej po zimnej wojnie*, red. J. Kukułka, Scholar, Warszawa 1994.
- Leksykon politologii*, red. A. Antoszewski, R. Herbut, Alta 2, Wrocław 2000.
- Leksykon współczesnych międzynarodowych stosunków politycznych*, red. Cz. Mojsiewicz, Alta 2, Wrocław 2000.
- Loranty K., *Bezpieczeństwo społeczne [w:] Podstawy bezpieczeństwa narodowego (państwa). Podręcznik akademicki*, red. J. Pawłowski, Akademia Sztuki Wojennej, Warszawa 2017.
- Łubiński P., *Bezpieczeństwo ideologiczne w polskiej przestrzeni naukowo-badawczej na tle teorii sekurytyzacji [w:] Wybrane aspekty bezpieczeństwa pozamilitarnego: zagrożenia, wyzwania, koncepcje*, red. F. Byłok, A. Kwiatek, M. Skiba, Politechnika Częstochowska, Częstochowa 2022.
- Łuszczkiewicz A., *Kulturowe dziedzictwo Indii w Pięciu Zasadach Pokojowego Współistnienia i jego rola w relacjach chińsko-indyjskich (1954–2014)*, Wydawnictwo Księgarnia Akademicka, Kraków 2020.
- Majka P., *Bezpieczeństwo ekonomiczne i finansowe [w:] Bezpieczeństwo wewnętrzne państwa*, red. E. Ura, S. Pieprzny, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2015.
- Moczuk E., *Rola Policji w tworzeniu bezpieczeństwa lokalnego w świetle badań [w:] Służby i formacje mundurowe w systemie bezpieczeństwa wewnętrznego Rzeczypospolitej Polskiej*, red. E. Ura, S. Pieprzny, RS Druk, Rzeszów 2010, s. 355.
- Nowy słownik języka polskiego*, red. E. Sobol, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2002.
- Oxford Wordpower*, red. J. Philips, Oxford University Press, Oxford New York 2000.

- Paszkowski M., *Międzynarodowe uwarunkowania zmian w środowisku bezpieczeństwa* [w:] *Międzynarodowe i wewnętrzne uwarunkowania bezpieczeństwa państwa*, red. K. Cebul, A. Rudowski, CeDeWu, Warszawa 2015.
- Pawłowski J., *Postrzeganie bezpieczeństwa militarnego i politycznego w świetle uwarunkowań historycznych i zagrożeń dla państwa. Próba definiowania*, „Wiedza Obronna” 2022, Vol. 281 No. 4.
- Perdion W., Ciekankowski Z., *Sposoby i mechanizmy zachowania bezpieczeństwa w państwie*, „Edukacja dla Bezpieczeństwa” 2017, rok X, numer 2/2017 (35).
- Pogorzala E., *Status dyscypliny „nauki o bezpieczeństwie” a wyzwania nauczania przedmiotów metodologicznych – wstępny zarys problemu*, „Polityka i Społeczeństwo” 2023, 1 (21)/2023.
- Pokruszyński W., *Teoretyczne aspekty bezpieczeństwa. Podręcznik akademicki*, Wyższa Szkoła Gospodarki Euroregionalnej im. Alcide De Gasperi w Józefowie, Józefów 2010.
- Romańczuk M., *Determinanty bezpieczeństwa narodowego. Bezpieczeństwo – próba definicji pojęcia* [w:] *Wielowymiarowy charakter współczesnego bezpieczeństwa*, red. M. Curyjak, Z. Kozak, J. Pilżys, Katedra Badań nad Konfliktami i Pokojem Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin 2015.
- Sadowska E., *Rozwój nauki o bezpieczeństwie. Analiza problemu* [w:] *Bezpieczeństwo RP wczoraj i dziś. Studia z zakresu bezpieczeństwa państwa*, red. M. Śliwa, A. Żebrowski, R. Kłaczyński, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Pedagogicznego, Kraków 2014.
- Skrabacz A., *Bezpieczeństwo społeczne: podstawy teoretyczne i praktyczne*, Dom Wydawniczy Elipsa, Warszawa 2012.
- Słownik terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego*, red. W. Łepkowski, Akademia Obrony Narodowej, Warszawa 2009.
- Stańczyk J., *Formułowanie kategorii pojęciowej bezpieczeństwa*, FNCE, Poznań 2017.
- Stańczyk J., *Współczesne pojmowanie bezpieczeństwa*, Instytut Studiów Politycznych Polskiej Akademii Nauk, Warszawa 1996.
- Sulowski S., *Państwo i bezpieczeństwo w kazualnym związku* [w:] *Trzy wymiary współczesnego bezpieczeństwa*, red. S. Sulowski, M. Brzeziński, Dom Wydawniczy ELIPSA, Warszawa 2014.
- Szuniewicz M., *Ochrona bezpieczeństwa państwa jako przesłanka ograniczenia praw i wolności jednostki w świetle Europejskiej Konwencji Praw Człowieka*, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2017.
- Vademecum bezpieczeństwa*, red. O. Wasiuta, R. Klepka, R. Kopeć, Wydawnictwo LIBRON – Filip Lohner, Kraków 2018.
- Wielki słownik języka polskiego*, <https://wsjp.pl/haslo/podglad/83399/bezpieczenstwo>, dostęp: 28.12.2023 r.
- Zalewski S., *Bezpieczeństwo polityczne: zarys problematyki*, Wydawnictwo Naukowe UPH, Siedlce 2013.
- Zięba J., *Instytucjonalizacja bezpieczeństwa europejskiego: koncepcje – struktury, funkcjonowanie*, Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR, Warszawa 2004.
- Zięba J., *O tożsamości nauk o bezpieczeństwie*, „Zeszyty Naukowe Akademii Obrony Narodowej” 2012, nr 1 (86) 2012.

- Zięba J., *Treść i zakres pojęcia „bezpieczeństwo Polski”* [w:] *Bezpieczeństwo Polski. Współczesne wyzwania*, red. S. Wojciechowski, A. Potyrała, Difin, Warszawa 2014.
- Żebrowski A., *Bezpieczeństwo wewnętrzne państwa. Wybrane problemy*, „*Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia Politologica*” 2012, 8/2012.

SUMMARY

Andrzej Szczepański

The concept of safety and its typology – systematization attempt

The main aim of this paper was an attempt to systematize the definitional concepts of safety as well as presenting its typology. The most important theoretical approaches, including the types of safety, were explained and the determinants conditioning them were presented. The following research methods were used: comparative and document research, among others, with the application of literary criticism and source analysis as exemplary research techniques.

Key words: safety, safety typology, safety threats.

Data wpływu artykułu: 5.01.2024 r.

Data akceptacji artykułu: 18.01.2024 r.